

MERIMA OSMANKADIĆ

SUBJEKATSKA EKSTRAPOZICIJA U BOSANSKOM
JEZIKU¹**Sažetak**

Iako se subjekatska ekstrapozicija u južnoslavenskim gramatikama nije spominjala do Palićeve *Gramatike bosanskoga jezika: Sintaksa, knjiga 1* (2024), ta konstrukcija je opisana u svim dostupnim gramatikama, pri čemu se najčešće koristio termin *subjekatska rečenica*. U ovome radu polazi se od hipoteze da prazni, odnosno neispunjeni element *to* dovodi do negramatičnosti ekstraponiranih rečenica u bosanskom (npr. **To je jasno da je školovanje skupo*), u skladu sa savremenim teorijskim lingvističkim spoznajama (npr. PRO-DROP parametar u jeziku i NON-OVERT ZAMJENICA *pro*), kontrastivnim istraživanjima engleskog i bosanskog i vlastitom jezičnom intuicijom kao izvornog govornika, a u suprotnosti s Palićevom tvrdnjom da se u tom slučaju radi o gramatičnoj ekstraponiranoj strukturi. U svrhu potvrđivanja ove hipoteze provedeno je istraživanje u kojem je kao mjerni instrument korišten test ocjene prihvatljivosti. Testiranje je provedeno među 97 ispitanika, izvornih govornika bosanskog jezika. Rezultati istraživanja jasno ukazuju na to da prisustvo neispunjenog subjekta *to* snažno utiče na gramatičnost ekstraponiranih rečenica, i da možemo potvrditi našu hipotezu da subjekatska ekstrapozicija u bosanskom ne zahtijeva prisustvo neispunjenog subjekta u ispražnjennoj subjekatskoj poziciji u takvoj rečenici, prije svega zato što je bosanski PRO-DROP jezik koji dozvoljava da subjekatska pozicija u rečenici ostane prazna

¹ Ovdje želim izraziti veliku zahvalnost kolegi Vedadu Lihovcu i kolegicama Almi Čović-Filipović, Nermini Čordalija i Dajani Zečić na pomoći prilikom administriranja testiranja provedenog u svrhu istraživanja za ovaj rad. Također, zahvaljujem studentima i studenticama I i II ciklusa Odsjeka za anglistiku, kao i studentima i studenticama I ciklusa sljedećih odsjeka i katedri: Odsjek za arheologiju, Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik, Odsjek za germanistiku, Odsjek za historiju, Katedra za historiju umjetnosti, Odsjek za književnosti naroda BiH i Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke, na učešću u istraživanju. Veliku zahvalnost dugujem i ljubaznom osoblju biblioteke Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, koje mi je omogućilo pristup njihovoj bibliotečkoj građi.

u površinskoj strukturi i zato što se u dubinskoj strukturi tih rečenica u toj poziciji postulira NON-OVERT ZAMJENICA *pro*, koja je u komplementarnoj distribuciji s *to*, i koja upravo zbog toga sprečava pojavljivanje neispunjenog subjekta *to* u takvoj konstrukciji. Iako postoji određeni stepen varijabilnosti među predikatima koji služe kao okidač za subjekatsku ekstrapoziciju u bosanskom, rezultati jasno upućuju na to da prisustvo neispunjenog subjekta značajno smanjuje gramatičnost takve konstrukcije.

Ključne riječi: *subjekatska ekstrapozicija, prazni element, neispunjeni subjekt to, PRO-DROP parameter, NON-OVERT ZAMJENICA pro, površinska struktura, dubinska struktura, informacijska struktura, end-weight princip*

1. UVOD

Predmet ovoga rada jeste sintaksičko pomjeranje rečeničnog subjekta realiziranog u formi klauze na kraj rečenice, što se naziva ekstrapozicija subjekta. U anglističkoj i teoretsko-lingvističkoj literaturi to pomjeranje je detaljno opisano i obrazloženo. Radi se o (najčešće) opcionom sintaksičkom pomjeranju koje je funkcionalno i stilski uslovljeno. Naime, kada u poziciji rečeničnog subjekta stoji finitna ili nefinitna klauza, onda nemarkirana informacijska struktura DATO-NOVO i tzv. *end-weight principle* (princip prema kojem strukturno “teži”, odnosno kompleksniji konstituenti, koji tipično sadrže novu informaciju, streme prema finalnoj poziciji u rečenici) uzrokuju pomjeranje takvog konstituenta u finalnu poziciju u rečenici. Budući da engleski nije PRO-DROP jezik, upražnjeno subjekatsko mjesto odakle je pomjerena klauza mora biti popunjeno određenim fonetskim sadržajem, što je najčešće prazno *it*.² Ono se u anglističkoj literaturi naziva anticipatorno *it*, ekspletivno *it*, *prop-it* ili *dummy it*. Većina autora se slaže da se radi o semantički praznom elementu, koji nema semantičkog sadržaja

² Prema PRO-DROP parametru razlikuju se PRO-DROP od NON-PRO-DROP jezika. U PRO-DROP jezicima, kakav je bosanski, subjekatska zamjenica u finitnim rečenicama može biti fonetski neizražena, tj. može biti izostavljena iz površinske strukture, dok u NON-PRO-DROP jezicima, kakav je engleski, takva zamjenica mora biti fonetski realizirana. Mogućnost izostavljanja subjekatske zamjenice u finitnoj klauzi je u direktnoj korelaciji s bogatom fleksijom na glagolu, koja omogućava prepoznavanje obilježja lica, roda i broja bez prisustva subjekta u površinskoj strukturi rečenice (v. npr. Haegeman i Guéron, 1999).

nit i referencijalne vrijednosti i koji se u subjekatsku poziciju u ovakvim rečenicama u engleskom jeziku uvrštava isključivo kao tzv. *place-holder*, odnosno fonetski materijal koji popunjava praznu subjekatsku poziciju. Sljedeći primjeri ilustriraju ovu sintaksičku konstrukciju u engleskom:

- (1) *It is said that he has taken bribes.* (Radford, 2009, str. 246)
- (2) *It is tragic that so many of his generation died as they did.* (Biber et al., 1999, str. 673)
- (3) *It can be difficult to cope with long-term illness.* (Radford, 2009, str. 246)
- (4) *It would be pointless to resist.* (Ward, Birner, Huddleston, 2002, str. 1403)

U prva dva primjera, finitna *that*-klauza je u ekstrapoziciji, a u druga dva infinitivna klauza. Prema Quirk et al. (1972) i Quirk et al. (1985) ovakve rečenice zapravo sadrže dva subjekta, sintaksički subjekt *it*, koji se slaže s glavnim glagolom u licu i broju, i subjekat u postpoziciji, što je klauza koja predstavlja značenjski subjekt rečenice (npr. *that he has taken bribes* ili *to cope with long-term illness* u (1) i (3) (Quirk et al., 1972, str. 963; Quirk et al., 1985, str. 1391). Međutim, budući da je jedno od distinktivnih gramatičkih svojstava subjekta njegova jedinstvenost, što znači da u rečenici ne može biti više od jednog subjekta, za ovakve konstrukcije možemo reći da sadrže jedan sintaksički subjekt, a to je anticipatorno *it*. Huddleston (2002, str. 241) smatra da klauza u ekstrapoziciji predstavlja ekstraponirani subjekt i da taj termin zorno opisuje njegovu prirodu, a to je da se on semantički ponaša kao subjekt kanonske verzije te konstrukcije. Također, ekstraponirani subjekt odgovara i na pitanje *Šta?*, što je jedan od testova kojima možemo testirati funkciju subjekta u rečenici. Tako naprimjer ako za rečenicu (1) postavimo pitanje “Šta se priča?”, odgovor je “Da uzima mito”.

U bosanskom jeziku također postoje sintaksičke konstrukcije u kojima dolazi do ekstrapozicije rečeničnog subjekta realiziranog u formi klauze. Ako bismo naprimjer preveli rečenicu (1) na bosanski jezik, dobili bismo rečenicu (5):

- (5) Priča se *da uzima mito*.

Rečenica (5), za razliku od engleske rečenice (1), ima samo jedan subjekt iskazan na površini, a to je *da*-klauza (*da uzima mito*) kao ekstraponirani subjekt u postpoziciji. Pozicija iz koje je ovaj subjekt pomjeren ostaje površinski prazna zato što je bosanski PRO-DROP jezik koji to dozvoljava. Taj subjekt je u PRO-DROP jezicima predstavljen u strukturi kao NON-OVERT ZAMJENICA (tj. fonetski neizražena zamjenica), *pro* (Haegeman i Guéron, 1999, str. 597). Teoretski, rečenice u sljedećim primjerima bile bi negramatične u bosanskom jeziku:

- (6) **To se priča da uzima mito.*
- (7) **To je tragično što je toliko mnogo iz njegove generacije umrlo na način na koji su umrli.*
- (8) **To može biti teško nositi se s hroničnom bolešću.*
- (9) **To bi bilo besmisleno odupirati se.*

1.1. Pregled gramatika južnoslavenskih jezika³

U gramatikama južnoslavenskih jezika (npr. Barić et al., 1979; Stevanović, 1986. i ostale) ekstrapozicija kao sintaksička struktura se ne spominje, osim kod Palića (2024). U većini tradicionalnih gramatika bosanskog, hrvatskog i srpskog zavisnoj klauzi u složenoj rečenici pristupa se s aspekta njenog uvrštavanja u zavisno-složenu rečenicu kao subjekatske rečenice i s aspekta njenog značenja ili značenja predikata u glavnoj klauzi. Barić et al. (1979, str. 389) govore o “subjektnoj” rečenici u kojoj se zavisna odnosi prema glavnoj rečenici kao subjekt prema svome predikatu. Između ostalih, navode i sljedeći primjer:

- (10) *Kaže se da svi ljudi šapću jednakim glasom.* (Barić et al., 1979: 390)

³ Bosanski, hrvatski i srpski pripadaju policentričnom južnoslavenskom jeziku s četiri nacionalna standarda: bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski, i stoga se u ovome radu oslanjamo na gramatike sva tri službena jezika u Bosni i Hercegovini, kao i na gramatike nekadašnjeg zajedničkog jezika – srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog. Smatramo da su rezultati do kojih se došlo u svim navedenim gramatikama o sintaksičkoj strukturi relevantni za naše istraživanje subjekatske ekstrapozicije u bosanskom buduću da ne vidimo nijedan validan lingvistički razlog zbog kojeg bismo ustanovili strukturalnu razliku između postojećih standardnih jezika kada je navedeni fenomen u pitanju.

Stevanović (1986) u opisu zavisnih klauza polazi od sintaksičkog tipa rečenice, pa klauze koje mogu funkcionirati kao argumenti glavnog glagola u zavisno-složenoj rečenici, između ostalog i kao subjekt, naziva izričnim (deklarativnim) rečenicama. Kao primjer subjekatske funkcije ovih klauza Stevanović navodi sljedeće:

- (11) Žalosno je *da on pati* kad mu možemo pomoći. (Stevanović, 1986, str. 831)

Mrazović i Vukadinović (1990, str. 503) smatraju da se kod ovakvih konstrukcija radi o supstitutima dopuna u nominativu, za koje onda kažu da su ustvari subjekatske rečenice. Između ostalih, navode i ove primjere:

- (12) Sramota je *da mu ne pomognemo*. (Mrazović, Vukadinović, 1990, str. 503)
 (13) Pravo je zadovoljstvo *posmatrati decu u igri*. (Mrazović, Vukadinović, 1990, str. 504)

Jahić, Halilović i Palić (2000) klauze u subjekatskoj ekstrapoziciji opisuju kao objekatske klauze i daju sljedeće primjere:

- (14) Učinilo mu se *da sanja*.
 (15) Čudno je *da ljudi nestaju*. (Jahić, Halilović, Palić, 2000, str. 422)

Pranjeković (2001) ove strukture naziva kompletivnim ili dopumbenim rečenicama. Ekvivalenti našoj subjekatskoj ekstrapoziciji jesu one kompletivne rečenice kod Pranjekovića u kojima priložni odnosno imenički izrazi (imenski predikati) koji označavaju neku mentalnu djelatnost u širem smislu služe kao antecedenti ovim zavisnim rečenicama. Pranjeković smatra da je značenje tih priložnih i imeničkih izraza obično modalno ili kvalitativno, što ilustrira sljedećim primjerima:

- (16) Moguće je *da nemaju pravo*.
 (17) Glupost je *što ih nismo poslušali*. (Pranjeković, 2001, str. 66)

Katičić (2002) dijeli zavisne rečenice po mjestu njihovog uvrštavanja na predikatne, subjektne, objektne, adverbne i atributne. Kao primjer subjektne rečenice navodi sljedeću:

- (18) U suton će ti se u Vukovaru činiti *da si mrtav*. (Katičić, 2002, str. 189)

Prema njihovom sadržaju, zavisne rečenice se, prema Katičiću (2002, str. 193), dijele na odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, upitne i poticajne, od kojih su izrične one među kojima se nalaze primjeri subjekatske ekstrapozicije:

- (19) Sigurno je *da Ivanki nećeš moći pomagati* jer te Robert neće pustiti njoj. (Katičić, 2002, str. 349)

Silić i Pranjković (2005), slično Stevanoviću (1986), ovu strukturu definiraju kao izričnu subjekatsku rečenicu:

- (20) Priča se *da bi opet moglo biti rata*. (Silić, Pranjković, 2005, str. 332)

Alanovićev (2018) opis složene rečenice s dopunskom klauzom približava se savremenom lingvističkom opisu sintaksičke strukture, kako terminologijom tako i konzistentnošću opisa. Alanović tako subjekatske dopunske klauze opisuje kao jedan od gramatičkih tipova dopunskih klauza, a definira ih ovako:

“Subjekatskom smatramo dopunsku klauzu koja se u složeni rečenični kompleks uključuje kao subjekatski argument finitnog glagola upravne rečenice.” (Alanović, 2018, str. 133)

Ovaj autor subjekatske klauze u ekstrapoziciji ne smatra primarnim, ili tipičnim, tipom subjekta, nego “posebnim” slučajem “koji pretpostavlja ispunjenje određenih uslova koji se tiču oblika i obilježja upravnog glagola, prije svega strukturnogramatičkih i leksičosemantičkih” (Alanović, 2018, str. 133). Uslovi za uključivanje dopunske klauze u upravnu u funkciji subjekta, prema Alanoviću, jesu sljedeći: predikat je u pasivu; kopulativni ili semikopulativni predikat; predikat su određene leksičosemantičke klase glagola, npr. glagoli procjene, doživljaja, raspoloženja itd.; i predikat je u bezličnom obliku. Alanović ovaj tip klauze ilustrira sljedećim primjerima:

- (21) Omogućeno nam je *da ranije vratimo svoje dugove*.

- (22) Istina je *da su se razišli*.

- (23) Korisno je *da svaki dan trčiš*.

(24) Dogodi se *da neko otkáže rezervaciju*.

(25) Pričalo se *da se udaješ*.⁴

(Alanović, 2018, str. 133)

Ono što i Alanovićev opis ipak svrstava u tradicionalnu gramatiku jeste nedostatak jednog od osnovnih postulata u sintaksi, a to je razlikovanja forme od funkcije, gdje se primarno polazi od forme i ide ka funkciji konstituenata u rečeničnoj strukturi. Alanović (2018), kao i većina dosad spomenutih gramatika, zavisne klauze tretira prema njihovoj specifičnoj sintaksičkoj funkciji (npr. subjekt, objekt itd.), pa se tako i nominalne finitne i nefinitne klauze u ekstrapoziciji opisuju kao subjekatske, pri čemu se ne navodi priroda tog subjekta. Jahić, Halilović i Palić (2000) navedenu strukturu čak nazivaju objekatskom klauzom, što ona ni u kom slučaju ne može biti. Stevanović (1986) i Silić, Pranjković (2005), za razliku od svih ostalih ovdje spomenutih autora, polaze od sintaksičkog tipa rečenice, pa tako tvrde da se u slučaju ekstrapozicije subjekta radi o izričnoj rečenici. Jedini autor koji polazi od potencijalne opće funkcije zavisne klauze u strukturi rečenice jeste Pranjković (2001), koji smatra da se tu radi o, kako ih on naziva, “kompletivnim ili dopunbenim rečenicama” (Pranjković, 2001, str. 64). Takva odrednica je najbliža savremenom lingvističkom opisu zato što takve klauze zaista i funkcioniraju kao obavezne dopune, odnosno komplementi u rečeničnoj strukturi, za razliku od adverbijalnih klauza koje su u najvećem broju slučajeva različiti tipovi modifikatora ili adjunkta.

Ono što je zajedničko svim dosad navedenim opisima jeste da ni u jednom primjeru ne nailazimo na tzv. neispunjeni ili prazni element (*it* u engleskom, *to* u bosanskom) u poziciji sintaksičkog subjekta odakle je subjekt u formi klauze pomjeren na kraj rečenice, kao u sljedećim, prema našem mišljenju, negramatičnim rečenicama:

(22a) **To* je istina *da su se razišli*.

(23a) **To* je korisno *da svaki dan trčiš*.

Ova činjenica samo potvrđuje tezu da se u bosanskom kao PRO-DROP jeziku u poziciji sintaksičkog subjekta u ovakvim konstrukcijama nalazi

⁴ Kurziv u primjerima 1–25 je autoricin.

NON-OVERT ZAMJENICA, *pro* (Haegeman, Guéron, 1999, str. 597), dakle element koji nije iskazan u površinskoj strukturi, ali koji ipak postoji u dubinskoj strukturi rečenice i koji funkcionira kao sintaksički subjekt, na isti način kao i anticipatorno *it* u engleskom.

1.2. Definiranje problema

Pregled južnoslavenskih gramatika o konstrukciji s ekstraponiranim subjektom dovodi nas do Palića (2024), koji eksplicitno spominje ekstrapoziciju u bosanskom jeziku. Prema Paliću (2024, str. 99–100), ekstrapozicija je jedan od postupaka aranžiranja obavijesti, gdje kao kanonsku rečenicu navodi primjer (26), a kao ekstrapoziciju, odnosno nekanonsku rečenicu, primjer (27):

(26) Jasno je da je školovanje skupo.

(27) To je jasno da je školovanje skupo. (Palić, 2024, str. 99)

Palić smatra da se kod ekstrapozicije (primjer 27) pojavljuje “tzv. lutka (*to*) kao formalni nosilac gramatičke funkcije” subjekta kojoj se dodaje ekstraponirani semantički eksponent te funkcije, a to je nominalna klauza *da je školovanje skupo* (Palić, 2024, str. 100). Palić (2024, str. 283–84) također spominje dva posebna slučaja neprototipnih subjekata, a to su “subjekt lutka i subjekt u egzistencijalnoj klauzi”. Mi ćemo se ovdje zadržati na ovom prvom. Naime, Palić za “subjekt lutku” daje sljedeći primjer:

(28) **To** da je Ema dala ostavku jako nas je iznenadilo. (Palić, 2024, str. 283)

“Subjekt lutka” *to* iz primjera (28) je za Palića sintaksički element koji je formalni subjekt, “a semantički je ekstrahiran iz zavisne klauze koja je ustvari ‘semantički subjekt’ ili **ekstraponirani subjekt**” (Palić, 2024, str. 283).⁵

U Palićevom rezonovanju o ekstrapoziciji vidimo nekoliko problema. Prvo, evidentno je da on na dva mjesta na kojima spominje ekstrapoziciju za taj fenomen daje različite primjere. U primjeru (27), *to* se pojavljuje u subjekatskoj poziciji, dok je nominalna *da*-klauza ekstraponirana na kraj

⁵ Boldirani dijelovi teksta u primjeru (28) i u citatu zadržani su iz originala.

rečenice, dok u primjeru (28) *to* i *da*-klauza pojavljuju se u subjekatskoj poziciji zajedno, jer *da*-klauza u ovom slučaju nije ekstraponirana na kraj rečenice. U ovom primjeru [*to da je Ema dala ostavku*] je subjekt rečenice, dok je predikat [*jako nas je iznenadilo*]. Smatramo da *to* u ovoj rečenici nije prazni element nego zamjenica koja je koreferentna s *da*-klauzom i da se ovdje ustvari radi o imeničkoj sintagmi čiji je upravni član zamjenica *to* a komplement *da*-klauza. Prema tome, kod primjera (28) se uopće ne radi o ekstrapoziciji kako tvrdi Palić, stoga ćemo se u daljem razmatranju fokusirati isključivo na primjere (26) i (27). Tu dolazimo do drugog problema u Palićevom opisu ekstrapozicije u bosanskom jeziku. Naime, Palić u tom kontekstu govori o kanonskim i nekanonskim rečenicama, pri čemu ne daje jasan kriterij šta se smatra kanonskom a šta nekanonskom rečenicom u bosanskom jeziku, što je naročito problematično kod onoga što on naziva ekstrapozicijom. S jedne strane, rečenica (26), za koju Palić pogrešno tvrdi da je kanonska, ustvari predstavlja pravi primjer ekstrapozicije, dakle nekanonske konstrukcije, zato što je zavisna *da*-klauza iz subjekatske pozicije pomjerena na kraj rečenice dok je subjekatska pozicija ostala površinski prazna (u logičkoj strukturi se u toj poziciji nalazi NON-OVERT ZAMJENICA *pro*). Kanonska struktura tog primjera je sljedeća:

(29) *Da je školovanje skupo jasno je.*⁶

Ovo nas dovodi do trećeg problema ovakvog opisa ekstrapozicije u bosanskom. Naime, Palić tvrdi da primjer (27) ilustrira ekstrapoziciju u

⁶ Ward, Birner i Huddleston (2002, str. 1404) smatraju da bez obzira što je neekstraponirana verzija ove konstrukcije mnogo manje frekventna od ekstraponirane, ona predstavlja kanonsku konstrukciju zato što subjekt prethodi predikatu i nema odstupanja od kanonskog reda riječi u engleskoj rečenici, SVO. Ekstraponirana verzija je mnogo frekventnija u upotrebi i zvuči prirodnije zato što poštuje nemarkiranu informacijsku strukturu klauze DATO-NOVO i princip *end-weight*, koji recipijentu omogućavaju lakšu obradu informacije. Smatramo da ovo vrijedi i za bosanski jezik. Kanonska struktura se u ovom slučaju upotrebljava kada zavisna klauza u subjekatskoj poziciji, bilo finitna ili nefinitna, sadrži poznatu ili datu informaciju i referira se na prethodno rečeno ili napisano, ili na nešto što je općepoznato. To možemo vidjeti u primjeru *Prepričavati tu knjigu bio bi jalov posao* (Boris Lalić, *Opadanje i propast Rimskog carstva: Kako sam za 30 maraka kupio putovanje kroz totalni slom*, portal LUPIGA, 28. 5. 2026), gdje infinitivna klauza u kanonskoj subjekatskoj poziciji sadrži poznatu informaciju "tu knjigu".

bosanskom, gdje se pojavljuje “tzv. lutka (*to*)” kao formalni nosilac gramatičke funkcije subjekta. Ova tvrdnja je u suprotnosti s PRO-DROP parametrom u jeziku, koji prirodne jezike dijeli na one koji mogu u rečeničnoj strukturi imati površinski prazno subjekatsko mjesto zbog bogate fleksije (bosanski, talijanski itd.) i na one, kao što je engleski, u kojima subjekatska pozicija u finitnoj rečenici mora biti popunjena određenim fonetskim sadržajem. Dakle, ako bosanski dozvoljava da subjekatska pozicija ostane površinski prazna kad se iz nje pomjeri kanonski subjekt na kraj rečenice, i ako je ta pozicija onda u svojoj dubinskoj strukturi popunjena elementom koji nije vidljiv na površini (NON-OVERT ZAMJENICA *pro*), onda se u tu poziciju ne može uvesti još jedan element koji je u komplementarnoj distribuciji s NON-OVERT ZAMJENICOM *pro*, što bi u ovom slučaju bilo *to*. Iz ovoga zaključujemo da je konstrukcija koju Palić spominje kao nekanonsku konstrukciju ekstrapozicije u bosanskom jeziku negramatična. Štaviše, i svi primjeri ekstrapozicije koje smo naveli iz gramatika bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika idu u prilog ovom zaključku jer se ni u jednom ne navodi rečenica tog tipa s *to*. Također, rezultati kontrastivne analize koju je provela Manoilov (2025) u svom istraživanju ekstrapozicije u engleskom i bosanskom, hrvatskom, srpskom pokazuju da nijedan primjer ekstrapozicije iz engleskog korpusa nije preveden na srpski koristeći prazni element *to*, nego je većina prevedena ekstrapozicijom s praznom subjekatskom pozicijom.

(30) *It is evident that you belong to the first circles.*

(30a) Očito je da pripadate prvim krugovima. (Manoilov, 2025, str. 27)

S tim u vezi je i četvrti problem Palićevog opisa, a to je terminološki problem. Palić element *to* u primjeru (27) naziva “lutkom”, što je doslovni prijevod engleskog termina *dummy*. Problem je u tome što je, pored činjenice da je taj neispunjeni element negramatičan u subjekatskoj ekstrapoziciji u bosanskom, termin “lutka” u potpunosti neadekvatan. Naime, u Christalovom *Enciklopedijskom rečniku moderne lingvistike*, koji su preveli Klajn i Hlebec, termin *dummy* preveden je kao “neispunjen” (Kristal, 1992, str. 418), dok se u *Rečniku* daju i natuknice “prazan” (Kristal, 1992, str. 277), “potpornica” (Kristal, 1992, str. 270) (kao ekvivalent engleskog *prop*),

“anticipatoran” (Kristal, 1992, str. 35) (kao ekvivalent engleskog *anticipatory*) i “ekspletivan” (Kristal, 1992, str. 83) (kao ekvivalent engleskog *expletive*) za manje-više sličan fenomen.⁷

Međutim, bez obzira na sve probleme s kojima se susrećemo u Palićevom opisu ekstrapozicije, smatramo njegov doprinos značajnim jer se po prvi put u bosnistici sintaksi pristupa iz pozicije savremene lingvistike.

1.3. Istraživačko pitanje i polazna hipoteza

U prethodnim potpoglavljlama teorijski smo utvrdili da se u bosanskoj rečenici sa subjekatskom ekstrapozicijom na mjestu sintaksičkog subjekta nalazi NON-OVERT ZAMJENICA *pro*, jer je bosanski PRO-DROP jezik u kojem subjekatsko mjesto može ostati površinski prazno. NON-OVERT ZAMJENICA *pro* sprečava da se u subjekatsku poziciju uvrsti OVERT ZAMJENICA *to* jer su u komplementarnoj distribuciji, te su stoga konstrukcije tipa **To je jasno da je školovanje skupo*, koje Palić (2024) naziva ekstrapozicijom, prema našem mišljenju negramatične. Na osnovu ovih teorijskih postavki formulišali smo sljedeće istraživačko pitanje: Kako izvorni govornici bosanskog jezika ocjenjuju gramatičnost konstrukcija tipa *To je jasno da je školovanje skupo* i *Jasno je da je školovanje skupo*? Iz toga onda proizlazi i naša hipoteza:

Uvrštavanje neispunjenog elementa *to* u upražnjenu subjekatsku poziciju u konstrukcijama sa subjekatskom ekstrapozicijom u bosanskom jeziku proizvodi negramatičnost rečenice.

Kako bismo odgovorili na istraživačko pitanje i potvrdili hipotezu, proveli smo istraživanje koje se sastoji od testa ocjene gramatičnosti, a koje će biti detaljno opisano u nastavku.

⁷ U literaturi na engleskom ti termini se često koriste kao ekvivalenti za elemente koji nemaju leksičkog, odnosno sematičkog sadržaja kao ni referencijalnu funkciju, nego služe da bi se obezbijedila gramatičnost onim strukturama u kojima je iz različitih razloga potrebno fonetskim sadržajem popuniti određeno mjesto u strukturi. Međutim, neki autori smatraju da postoje razlike između neispunjenog elementa (*dummy*), ekpletivnog ili potpornice s jedne strane, i anticipatornog elementa s druge strane, pri čemu anticipatorni element nije u potpunosti ispražnjen od svakog sadržaja, nego ima referencijalnu ulogu (v. npr. Bolinger, 1977 i Kaltenböck, 2003).

2. METODE

2.1. Ispitanici

U istraživanju, koje je bilo u potpunosti anonimno, učestvovalo je 100 ispitanika, studenata I i II ciklusa Odsjeka za anglistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, i studenata I ciklusa sljedećih odsjeka istog fakulteta: Odsjek za arheologiju, Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik, Odsjek za germanistiku, Odsjek za historiju, Katedra za historiju umjetnosti, Odsjek za književnosti naroda BiH i Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke. Odlučujući kriterij za učestvovanje bio je bosanski kao maternji jezik ispitanika. Na osnovu tog eliminatornog kriterija iz ukupnog broja od 100 ispitanika isključena su tri ispitanika, od kojih dvoma bosanski nije maternji jezik a kod jednog maternji jezik nije naveden, čime smo došli do brojke od 97 učesnika.

2.2. Materijal i dizajn istraživanja

Mjerni instrument koji je korišten u istraživanju bio je test ocjene prihvatljivosti rečenica (*acceptability judgment task*), koji se sastojao od ukupno 45 rečenica: 15 rečenica je predstavljalo ekstrapozicijsku konstrukciju bez praznog elementa (tipa *Jasno je da je školovanje skupo*), 15 rečenica je predstavljalo ekstrapozicijsku konstrukciju s praznim elementom *to* (tipa *To je jasno da je školovanje skupo*) i 15 tzv. filera, odnosno rečenica u kojima se nalazila ključna riječ prisutna i u ciljnim rečenicama ali koje ne predstavljaju primjere subjekatske ekstrapozicije. Primjeri rečenica tipa *Jasno je da je školovanje skupo* ekscerpirani su iz korpusa bosanskog jezika bsWaC (Bosnian corpus from the web, <https://www.sketchengine.eu/bswac-bosnian-corpus/>), koji je kreiran u januaru 2014. godine i sadrži 248 miliona riječi. Ekscerpiranje je vršeno na osnovu ukucavanja ključne riječi u tražilicu, a ključne riječi su bile odabrani predikati, njih 15, uz koje dolazi ekstraponirani subjekt u bosanskom: *jasno, sigurno, činjenica, moguće, izvjesno, lakše, normalno, teško, zadovoljstvo, dovoljno, dokazano, poznato, bitno, važno, zanimljivo*. Dizajnirana su dva testa, GRUPA A i GRUPA B. U svakom testu se nalazilo po 15 različitih rečenica tipa *Jasno je da je školovanje skupo*, ali s istim predikatima

u obje grupe, a zatim je u svakom testu tim rečenicama dodan prazni element *to*, s tim da su rečenice iz GRUPE A u koje je dodano *to* uključene u GRUPU B i obratno. Petnaest rečenica koje su predstavljale filere bile su iste za obje grupe. Ovaj dizajn ilustrirat ćemo predikatom *izvjesno*. U GRUPI A primjer s tim predikatom glasio je *Izvjesno je da će se trend rasta cijena nastaviti u budućnosti*, dok je primjer s istim predikatom u GRUPI B glasio *Izvjesno je da neće biti podrške ovom zakonskom rješenju*. Zatim je primjer iz GRUPE A s dodanim *to* uvršten u test GRUPE B kao *To je izvjesno da će se trend rasta cijena nastaviti u budućnosti*, i obrnuto, rečenica iz GRUPE B s dodanim *to* uvrštena je u test GRUPE A kao *To je izvjesno da neće biti podrške ovom zakonskom rješenju*. Filer s ključnom riječju *izvjesno* za obje grupe glasio je *Trebalo je sačekati izvjesno vrijeme da zahuktala masmedijska revolucija uhvati korijena na Balkanu*. U Tabeli 2.2.1. ilustriran je princip prema kojem su dizajnirani testovi A i B.

GRUPA A	GRUPA B
<i>Izvjesno je da će se trend rasta cijena nastaviti u budućnosti.</i>	<i>To je izvjesno da će se trend rasta cijena nastaviti u budućnosti.</i>
<i>To je izvjesno da neće biti podrške ovom zakonskom rješenju.</i>	<i>Izvjesno je da neće biti podrške ovom zakonskom rješenju.</i>
<i>Trebalo je sačekati izvjesno vrijeme da zahuktala masmedijska revolucija uhvati korijena na Balkanu.</i>	<i>Trebalo je sačekati izvjesno vrijeme da zahuktala masmedijska revolucija uhvati korijena na Balkanu.</i>

Tabela 2.2.1.

Sve rečenice u oba testa (ciljne strukture bez i sa *to*, kao i fileri) bile su ispremetane, tako da primjeri s istim predikatom, odnosno ključnom riječi, nisu slijedili jedan drugi. Na taj način se izbjeglo navođenje ispitanika na uočavanje određenog obrasca u ocjenjivanju rečenica.

2.3. Procedura

Istraživanje je provedeno u učionicama, gdje su ispitanici ocjenjivali prihvatljivost rečenica pod nadzorom administratora testiranja. Kako bi se

izbjeglo prepisivanje, ispitanici koji su sjedili jedan do drugog u klupi dobili su različite verzije testa, GRUPU A, odnosno GRUPU B.

3. REZULTATI

3.1. Ekstrapozicija bez neispunjenog subjekta “to”

U ovome dijelu predstaviti ćemo rezultate eksperimenta za ekstraponirane rečenice bez *to*, dakle rečenice tipa *Jasno je da je školarina skupa*. 97 ispitanika ocijenilo je 15 takvih rečenica, što je ukupno 1.455 odgovora. Od ukupnog broja od 1.455 odgovora, 1.227 rečenica ocijenjene su kao prihvatljive, 226 kao neprihvatljive i 2 su neocijenjene. Rezultati za svaki pojedinačni predikat predstavljeni su u Tabeli 3.1.1.

CILJNI PREDIKAT	PRIHVATLJIVO	NEPRIHVAT- LJIVO	NEOCIJENJENO
<i>Važno</i>	96	1	
<i>Dokazano</i>	93	4	
<i>Bitno</i>	92	5	
<i>Normalno</i>	92	5	
<i>Poznato</i>	89	8	
<i>Zadovoljstvo</i>	88	9	
<i>Dovoljno</i>	80	17	
<i>Moguće</i>	79	18	
<i>Lakše</i>	79	17	1
<i>Zanimljivo</i>	77	20	
<i>Sigurno</i>	76	21	
<i>Činjenica</i>	75	21	1
<i>Izvjesno</i>	73	24	
<i>Teško</i>	73	24	
<i>Jasno</i>	65	32	
TOTAL	1227	226	2
%	84,3%	15,5%	0,13%

Tabela 3.1.1.

Kao što je vidljivo iz tabele, ekstraponirane rečenice bez neispunjenog *to* ocijenjene su u 84,3% slučajeva kao prihvatljive, što je jasan pokazatelj da ispitanici prepoznaju takvu ekstrapoziciju kao gramatičnu konstrukciju. U samo 15,5% slučajeva konstrukcija je označena kao neprihvatljiva. Ono što je također vidljivo iz tabele jeste da se predikati razlikuju po procentu prihvatljivosti, od predikata *važno*, koji je u 98,9% slučajeva ocijenjen kao prihvatljiv, do predikata *jasno*, koji je kao prihvatljiv ocijenjen u 67% slučajeva.

3.2. Ekstrapozicija s neispunjenim subjektom “to”

U ovome dijelu predstaviti ćemo rezultate eksperimenta za ekstraponirane rečenice s neispunjenim subjektom *to*, dakle rečenice tipa *To je jasno da je školarina skupa*. Od ukupnog broja od 1.455 odgovora, 1.045 rečenica ocijenjene su kao neprihvatljive, a 410 kao prihvatljive. Nije bilo neocijenjenih rečenica. Rezultati za svaki pojedinačni predikat predstavljeni su u Tabeli 3.2.1.

CILJNI PREDIKAT	NEPRIHVATLJIVO	PRIHVATLJIVO
<i>Lakše</i>	81	16
<i>Moguće</i>	79	18
<i>Bitno</i>	78	19
<i>Teško</i>	75	22
<i>Dokazano</i>	75	22
<i>Normalno</i>	74	23
<i>Jasno</i>	74	23
<i>Dovoljno</i>	71	26
<i>Važno</i>	65	32
<i>Poznato</i>	65	32
<i>Izvjesno</i>	65	32
<i>Činjenica</i>	64	33
<i>Zadovoljstvo</i>	63	34
<i>Zanimljivo</i>	62	35
<i>Sigurno</i>	54	43
TOTAL	1045	410
%	71,8%	28,1%

Tabela 3.2.1.

Tabela 3.2.1. jasno pokazuje da su za većinu ispitanika rečenice s neispunjenim subjektom *to* neprihvatljive: 71,8% ispitanika je takve rečenice ocijenilo kao neprihvatljive, dok su one prihvatljive za 28,1%. Ovi rezultati pokazuju da ispitanici prepoznaju ekstraponiranu rečenicu s neispunjenim subjektom *to* kao negramatičnu. I ovdje je vidljivo da se predikati razlikuju po prihvatljivosti, odnosno neprihvatljivosti, od predikata *lakše*, koji je u 83,5% slučajeva ocijenjen kao neprihvatljiv, do predikata *sigurno*, koji je kao neprihvatljiv ocijenjen u 55,6% slučajeva.

3.3. Ukupni rezultati

Kako bismo potvrdili rezultate dobivene prostim statističkim izračunom, koji upućuju na to da prisustvo neispunjenog subjekta *to* ima negativan efekt na ocjenu gramatičnosti ekstraponiranih rečenica, proveli smo hi-kvadrat test nezavisnosti. Rezultati dobiveni ovim testom pokazuju značajnu povezanost između tog uslova i ocjene gramatičnosti, $\chi^2(1) \approx 937$, $p < .001$. Kao što smo vidjeli iz prethodnih potpoglavlja, rečenice bez neispunjenog subjekta *to* u velikoj većini su ocijenjene kao prihvatljive (1.227 prihvatljivih naprema 226 neprihvatljivih), dok su rečenice s neispunjenim subjektom *to* u velikoj većini ocijenjene kao neprihvatljive (410 prihvatljivih naprema 1.045 neprihvatljivih). Ovi rezultati ukazuju na jak efekt neispunjenog subjekta *to* na ocjenu gramatičnosti rečenice.

Detaljnijom analizom podataka ispitali smo da li neki od predikata pokazuje sistematične devijacije kada je u pitanju procjena prihvatljivosti, odnosno da li su određeni predikati konzistentno ocjenjivani kao više ili manje prihvatljivi u odnosu na to da li rečenica sadrži neispunjeni subjekt *to* ili ne, što bi moglo uputiti na zaključak da su neki predikati otporniji, odnosno osjetljiviji na prisustvo neispunjenog subjekta *to* u površinskoj rečeničnoj strukturi. Broj prihvatljivih ocjena po predikatu izračunati su kao broj "PRIHVATLJIVIH" odgovora podijeljenih ukupnim brojem odgovora za taj predikat.

Rezultati pokazuju da u uslovu bez neispunjenog subjekta *to* (*Jasno je da je školarina skupa*), predikati *važno*, *dokazano*, *bitno* i *normalno* pokazuju

izuzetno visok udio prihvatljivih ocjena (> 0.94), dok predikati *jasno*, *teško* i *zanimljivo* pokazuju relativno manji udio prihvatljivih ocjena ($0.67\text{--}0.79$). U uslovu s neispunjenim subjektom *to* (*To je jasno da je školarina skupa*), udio prihvatljivih ocjena bio je znatno niži za sve predikate. Najniži udio prihvatljivih ocjena je uočen kod predikata *lakše* (0.165), *moгуće* (0.186) i *bitno* (0.196), dok je najviši udio prihvatljivosti, iako i dalje relativno nizak, primijećen kod predikata *sigurno* (0.443), *zanimljivo* (0.361) i *zadovoljstvo* (0.351). Dakle, rezultati jasno upućuju na to da prisustvo neispunjenog subjekta *to* značajno smanjuje gramatičnost ekstraponirane rečenice u bosanskom, iako postoji određeni stepen varijabilnosti među predikatima. Tabela 3.3.1. prikazuje udio prihvatljivosti za svaki predikat pojedinačno kroz oba uslova, bez subjekta *to* i sa subjektom *to*, pri čemu su predikati poredani prema visini udjela prihvatljivih odgovora za ekstraponirane rečenice bez neispunjenog subjekta *to*.

Predikat	Bez neispunjenog subjekta <i>to</i>	Sa neispunjenim subjektom <i>to</i>
VAŽNO	0.989	0.330
DOKAZANO	0.958	0.227
BITNO	0.949	0.196
NORMALNO	0.949	0.237
POZNATO	0.918	0.330
ZADOVOLJSTVO	0.907	0.361
DOVOLJNO	0.825	0.268
LAKŠE	0.823	0.165
MOGUĆE	0.814	0.186
ZANIMLJIVO	0.794	0.361
SIGURNO	0.783	0.443
ČINJENICA	0.781	0.340
IZVJESNO	0.753	0.330
TEŠKO	0.753	0.227
JASNO	0.670	0.237

Tabela 3.3.1.

4. DISKUSIJA

U skladu s činjenicom da je bosanski jezik PRO-DROP jezik i da u rečenicama sa subjekatskom ekstrapozicijom, u kojima je sintaksički subjekt u formi finitne ili nefinitne nominalne klauze pomjeren iz svoje kanonske pozicije na kraj rečenice, subjekatsko mjesto ostaje prazno u površinskoj strukturi, dok u dubinskoj strukturi na toj poziciji postuliramo NON-OVERT ZAMJENICU *pro*, postavili smo hipotezu da uvrštavanje zamjenice *to* u upražnjenu subjekatsku poziciju u takvoj konstrukciji proizvodi negramatičnu rečenicu. Kao razlog za negramatičnost postulirali smo argument da su NON-OVERT ZAMJENICA *pro* i neispunjeni element *to* u komplementarnoj distribuciji i ne mogu stoga u isto vrijeme zauzimati istu sintaksičku poziciju. U tu svrhu proveli smo eksperiment ocjene gramatičnosti rečenica tipa *Jasno je da je školovanje skupo* i *To je jasno da je školovanje skupo* među 97 ispitanika, izvornih govornika bosanskog jezika. Rezultati eksperimenta jasno potvrđuju našu hipotezu, pri čemu je 84,3% ispitanika rečenice tipa *Jasno je da je školovanje skupo* ocijenilo kao prihvatljive, dok je 71,8% ispitanika rečenice tipa *To je jasno da je školovanje skupo* ocijenilo kao neprihvatljive. Kako bismo ove rezultate statistički potvrdili, proveli smo hi-kvadrat test nezavisnosti. Rezultati dobiveni ovim testom pokazuju značajnu povezanost između prisustva neispunjenog elementa *to* u ekstraponiranoj rečenici i ocjene PRIHVATLJIVO, $\chi^2(1) \approx 937$, $p < .001$, što znači da *to* značajno smanjuje gramatičnost ekstraponirane rečenice.

Međutim, rezultati također ukazuju i na razlike među zadatim predikatima kada je u pitanju uticaj neispunjenog *to* na ocjenu gramatičnosti rečenice. Naime, rezultati za tri predikata, *sigurno*, *zanimljivo* i *zadovoljstvo* pokazuju nešto manje značajan uticaj neispunjenog *to* na ocjenu gramatičnosti rečenice. Premda rezultati hi-kvadrat testa i za te predikate pokazuju smanjenu gramatičnost pod uticajem *to* u rečenici, ipak je 43 ispitanika rečenice sa *sigurno* i neispunjenim subjektom *to* ocijenilo kao prihvatljive (što je 44,3% od ukupnog broja ispitanika), dok je ta brojka za predikate *zanimljivo* i *zadovoljstvo* 35 (36%), odnosno 34 (35%), od ukupno 97. Kvalitativnom analizom pokušat ćemo objasniti šta bi moglo

biti razlog za to. Posebno nas zanima predikat *sigurno* zato što je više od 40% ispitanika rečenice s tim predikatom u kojima je dodato *to* ocijenilo prihvatljivim. Rečenice s navedenim predikatima koje su bile uvrštene u test jesu sljedeće:

- (31) Sigurno je *da će se izaći u susret zahtjevima koji se odnose na radno vrijeme*. (GRUPA A)
- (31a) *To je sigurno da će se izaći u susret zahtjevima koji se odnose na radno vrijeme*. (GRUPA B)
- (32) Sigurno je *da te radnike trebamo nastojati da zadržimo*. (GRUPA B)
- (32a) *To je sigurno da te radnike trebamo nastojati da zadržimo*. (GRUPA A)
- (33) Zanimljivo je *da su se oko velikog posla složile i prethodna i sadašnja vlast*. (GRUPA A)
- (33a) *To je zanimljivo da su se oko velikog posla složile i prethodna i sadašnja vlast*. (GRUPA B)
- (34) Zanimljivo je *da je većina hotela već rasprodana*, a cijene za preostale slobodne sobe vrtoglavo rastu. (GRUPA B)
- (34a) *To je zanimljivo da je većina hotela već rasprodana*, a cijene za preostale slobodne sobe vrtoglavo rastu. (GRUPA A)
- (35) Zadovoljstvo je *da danas možemo potpisati ovaj važni dokument koji nam omogućava nastavak izgradnje IX transverzale*. (GRUPA A)
- (35a) *To je zadovoljstvo da danas možemo potpisati ovaj važni dokument koji nam omogućava nastavak izgradnje IX transverzale*. (GRUPA B)
- (36) Zadovoljstvo nam je *pozvati Vas na Panel "Tematsko HR poslijepodne sa kolegama"*. (GRUPA B)
- (36a) *To nam je zadovoljstvo pozvati Vas na Panel "Tematsko HR poslijepodne sa kolegama"*. (GRUPA A)

Za prva dva predikata iz ove grupe, *sigurno* i *zanimljivo*, možemo ponuditi sljedeće objašnjenje, koje je anegdotalne prirode budući da nije provedeno istraživanje koje bi potkrijepilo to rezonovanje. Naime, prilozi *sigurno* i *zanimljivo* se u svakodnevnom razgovoru koriste za opisivanje različitih vrsta iskustava, odnosno za izražavanje komentara na nečiju argumentaciju (*To je zanimljivo*) ili potvrđivanje nečijeg mišljenja, odnosno uvjeravanje drugog u vlastito mišljenje i argumentaciju (*To je sigurno tako*). U takvim slučajevima *to* se koristi kao referencijalna zamjenica, upućujući na prethodno iskazano. Moguće je da se u takvim komentarima koristi i finitna ili nefinitna nominalna klauza kao ponovljeni sadržaj prethodno rečenog, s pauzom u govoru ili zarezmom u pisanju, kako bi se jasno potvrdilo na šta se *to* odnosi, kao npr.:

(31b) *To je sigurno, da će se izaći u susret zahtjevima koji se odnose na radno vrijeme.*

Mogli bismo reći da *to* u takvim slučajevima ima dvojaku referencijalnu funkciju: anaforičku, da se referira na prethodno rečeno (sadržaj sličan onome u *da*-klauzi iz primjera 31b), i kataforičku, da uputi na sadržaj *da*-klauze koja slijedi. Sintaksički, takve konstrukcije u tom slučaju ne bismo uopće klasificirali kao ekstrapoziciju, nego kao desnu dislokaciju, što predstavlja pomjeranje konstituenta iz njegove kanonske pozicije, u ovom slučaju subjekatske, nadesno, i stavljanje koreferentne zamjenice u poziciju koja pritom ostaje prazna.⁸ Argumentacija koja ide u ovome smjeru u

⁸ Ward, Birner i Huddleston (2002, str. 1408) definiraju dislokaciju kao pomjeranje konstituenta, najčešće imeničke sintagme, nalijevo (lijeva dislokacija) ili nadesno (desna dislokacija) od nukleusa klauze, dok se na mjesto odakle je taj konstituent pomjeren uvrštava zamjenica koja je anaforički povezana s dislociranim konstituentom. Ovi autori daju sljedeći primjer kako bi ilustrirali desnu dislokaciju: *They seem pretty uncaring, her parents*. U ovoj klauzi imenička sintagma *her parents* nalazi se izvan nukleusa klauze, pomjerena nadesno, dok koreferencijalna zamjenica *they* zauzima poziciju koju je sintagma *her parents* zauzimala u nedislociranoj verziji (*Her parents seem pretty uncaring*). Razlika između ekstrapozicije i dislokacije u engleskom jeziku je u tome što se kod ekstrapozicije radi o neispunjenom elementu *it* koji se uvrštava u subjekatsku poziciju iz koje je pomjeren subjekt u formi klauze, dok se kod dislokacije radi o koreferentnoj zamjenici koja se uvrštava u poziciju iz koje je dislociran neki konstituent. Pritom, kod dislokacije se ne mora raditi samo o dislociranju konstituenta u funkciji subjekta nego dislocirani mogu biti i drugi funkcionalni elementi, kao naprimjer objekt u klauzi *I really like him, your dad* (Ward, Birner, Huddleston, 2002, str. 1411).

skladu je s Kaltenböckovim opisom sintaksičkog i semantičkog statusa anticipatornog *it*. Naime, Kaltenböck (2003, str. 241) tvrdi da je anticipatorno *it* identično neispunjenom *it* (koje se u engleskom pojavljuje u izrazima kojima se označavaju vremenske prilike, npr. *It's raining*), s tom razlikom da se uz anticipatorno *it* uvijek pojavljuje značenjski subjekt (eng. *notional subject*), što uz neispunjeno, ekspletivno ili *prop-it* nije slučaj. Ovaj autor dalje zaključuje da postoji neko dubinsko zajedničko značenje riječi *it* koje onda kontekst može aktualizirati na različite načine. Ovakva argumentacija se nadovezuje na funkcionalnu tradiciju lingvista poput Bolingera, koji je smatrao da sve upotrebe riječi *it* dolaze iz jedne zajedničke semantičke baze (Bolinger, 1977, str. 87). Također, ovaj opis je u skladu i sa savremenim opisom ekstrapozicije, npr. Ward, Birner i Huddleston (2002). Dakle, možemo tentativno zaključiti da su ispitanici u nešto većem postotku prihvatljivim ocijenili rečenice s predikatima *sigurno* i *zanimljivo* i s anticipatornim subjektom *to* pod uticajem učestalosti izraza kao što su *To je zanimljivo* i *To je sigurno tako*, gdje *to* ima referencijalnu funkciju. Naravno, ovakav zaključak ostaje na nivou intuicije jer nije provedeno istraživanje koje bi ga potkrijepilo.

Međutim, ostaje nam još predikat *zadovoljstvo*, koji su ispitanici također u nešto višem postotku (35%) ocijenili prihvatljivim s anticipatornim subjektom *to*. Uzimajući u obzir da je u određenim žanrovima, kao što je naprimjer žanr predstavljanja neke osobe u svojstvu govornika ili nekog projekta, ugovora i sl., kolokacija *Zadovoljstvo mi je / Zadovoljstvo nam je* postala gotovo idiomatizirana, i da samim tim struktura s anticipatornim *to* zvuči gotovo neprirodno, ne možemo naći validno objašnjenje za nešto viši procenat prihvatljivosti takve strukture. U ovom slučaju potrebno je provesti korpusno istraživanje da bi se utvrdilo da li su takve konstrukcije uopće prisutne u bosanskom jeziku, i ako nisu, onda bismo ovaj konkretan rezultat s predikatom *zadovoljstvo* koji smo dobili u našem eksperimentu mogli pripisati umoru ispitanika, što je rezultiralo smanjenom koncentracijom i smanjenom voljom za ulaganjem kognitivnog napora u ocjenjivanje prihvatljivosti datih rečenica.

No bez obzira na ova tri predikata koji su u nešto višem postotku ocijenjeni kao prihvatljivi uz neispunjeni subjekt *to*, taj postotak je statistički irelevantan.

5. ZAKLJUČAK

U ovome radu ispitali smo gramatičnost ekstraponiranih rečenica s neispunjenim subjektom *to* tipa *To je jasno da je školovanje skupo*, za koje Palić (2024) tvrdi da predstavljaju nekanonsku strukturu u bosanskom gdje “lutka” *to* vrši funkciju formalnog nosioca gramatičke funkcije subjekta.⁹ Na osnovu važećih teorijskih činjenica u lingvistici (postojanje PRO-DROP parametra), pregleda dostupnih južnoslavenskih gramatika, kontrastivnih istraživanja (Manoilov, 2025) i vlastite intuicije izvornog govornika, doveli smo u pitanje takav zaključak i postavili hipotezu da uvođenje neispunjenog subjekta *to* u ekstraponirane rečenice u bosanskom jeziku vodi ka negramatičnosti takve strukture. Kako bismo potvrdili tu hipotezu, proveli smo istraživanje među 97 ispitanika, izvornih govornika bosanskog jezika, koristeći test ocjene prihvatljivosti. Ukupni rezultati za sve predikate u ciljnim rečenicama (*jasno, sigurno, činjenica, moguće, izvjesno, lakše, normalno, teško, zadovoljstvo, dovoljno, dokazano, poznato, bitno, važno, zanimljivo*), kao i rezultati za svaki pojedinačni predikat dobiveni hi-kvadrat testom, potvrđuju našu hipotezu i ukazuju na veoma visok efekt neispunjenog subjekta *to* na ocjenu gramatičnosti ekstraponiranih rečenica. Ukupno 84,3% ispitanika su prihvatljivim ocijenili ekstraponirane rečenice bez *to* (*Jasno je da je školovanje skupo*), dok je samo 28,1% ispitanika prihvatljivim ocijenilo ekstraponirane rečenice s *to* (*To je jasno da je školovanje skupo*).

Pored ovih statistički relevantnih rezultata, detaljnija analiza pojedinačnih predikata ukazala je na to da su neki predikati, kao što su *sigurno, zanimljivo* i *zadovoljstvo*, manje osjetljivi na prisustvo *to* kad je u pitanju ocjena njihove prihvatljivosti. U slučaju predikata *sigurno* i *zanimljivo* naše

⁹ Termin “lutka” koristimo isključivo kad se referiramo na Palića (2024), jer ga samo ovaj autor i koristi, a ranije smo objasnili zašto taj termin smatramo neadekvatnim.

objašnjenje se zasnivalo na tome da se ti prilozi često u razgovoru koriste u kolokaciji sa zamjenicom *to* (*To je zanimljivo; To je sigurno tako*), što je moglo uticati na pozitivnu ocjenu ispitanika. Čak smo dopustili i mogućnost da postoje strukture u kojima se nalaze i referencijalna zamjenica *to* i nominalna klauza (npr. *To je sigurno, da će se izaći u susret zahtjevima koji se odnose na radno vrijeme*), ali da se u tom slučaju ne radi o ekstrapoziciji, nego o desnoj dislokaciji koja podrazumijeva da na mjesto dislociranog konstituenta, u ovom slučaju subjekta, dolazi koreferentna zamjenica. Ta zamjenica u takvim slučajevima ima dvostruku referenciju, anaforičku na prethodno rečeno, i kataforičku na nominalnu klauzu koja slijedi.

U slučaju predikata *zadovoljstvo*, koji je također pokazao nešto manju osjetljivost na prisustvo *to* u ekstraponiranoj rečenici, mada ne i statistički relevantnu, nismo mogli naći adekvatnije objašnjenje osim onoga da je u procesu ocjenjivanja došlo do umora ispitanika, što je smanjilo koncentraciju i volju za ulaganjem kognitivnog napora. Do ovakvog zaključka smo došli zato što je predikat *zadovoljstvo* u kolokaciji *Zadovoljstvo mi je / Zadovoljstvo nam je* postao skoro pa idiomatizirana fraza u žanru predstavljanja govornika na nekom događaju, ili predstavljanja projekata, ugovora i sl.

U zaključku možemo reći da su potrebna nova istraživanja kako bi se sa sigurnošću moglo utvrditi zašto su neki predikati tolerantniji na prisustvo *to* u ekstraponiranim rečenicama. Najbolji rezultati bi se dobili kombiniranjem više različitih metoda, kao što su analiza korpusa, eksperiment i etnografska metoda, gdje bi se triangulacijom došlo do validnih rezultata. Rezultati dobiveni istraživanjem u ovome radu mogu poslužiti kao polazna tačka za dalja istraživanja subjekatske ekstrapozicije u bosanskom, kao i konstrukcija koje su površinski slične, kao što su desna dislokacija ili subjekatske imeničke sintagme u kojima je zamjenica *to* upravni član a nominalna *da*-klauza komplement, ali koje su u dubinskoj strukturi i u svojoj pragmatičkoj i diskursnoj funkciji potpuno različite od ekstrapozicije. Također, bilo bi veoma korisno u istraživanje uvrstiti i ostale predikate uz koje dolazi do ekstrapozicije subjekta u formi klauze u bosanskom i ispitati postoji li razlika između kopulativnog ili semikopulativnog predikata s

jedne strane, koji je bio predmetom istraživanja u ovome radu, i predikata u pasivu, predikata u bezličnom obliku i predikata realiziranog određenim klasama glagola kao što su glagoli procjene, doživljaja, raspoloženja itd. kada je u pitanju prisustvo neispunjenog subjekta *to*.

LITERATURA

- Alanović, M., 2018. "Rečenice sa dopunskom klauzom". U: Piper, P. et al. ur. *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*. Novi Sad, Beograd: Matica srpska, Institut za srpski jezik SANU.
- Barić, E. et al., 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Biber, D. et al., 1999. *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Bolinger, D., 1977. *Meaning and form*. London and New York: Longman.
- Collins, P., 1994. "Extraposition in English". *Functions of Language*, 1 (1), pp. 7–24.
- Downing, A., Locke, P., 2006. *English Grammar – A university course*. 2. izd. London and New York: Routledge.
- Haegeman, L., Guéron, J., 1999. *English grammar: a generative perspective*. Oxford, Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Huddleston, R., 2002. "The clause: complements". U: Huddleston, R., Pullum, G. ur. *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 213–321.
- Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Kaltenböck, G., 2003. "On the syntactic and semantic status of anticipatory it". *English Language and Linguistics*, 7 (2), pp. 235–255.
- Kaltenböck, G., 2004. "Using non-extraposition in spoken and written texts: A functional perspective". U: Aijmer, K., Stenström, A. B. ur. *Discourse patterns in spoken and written corpora*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjmanins Publishing Company, pp. 219–242.
- Katičić, R., 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. 3. poboljšano izd. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus.
- Kristal, D., 1992. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Preveli: Ivan Klajn, Boris Hlebec. 2. izd. Beograd: Nolit.
- Kučanda, D., 1999. "O logičkom subjektu." *Filologija*, 32, pp. 75–90.

- Ljubešić, N., Klubička, F., 2014. {bs,hr,sr} WaC – Web Corpora of Bosnian, Croatian and Serbian. U: *Proceedings of the 9th Web as Corpus Workshop (WaC-9)*, Gothenburg, Sweden: Association for Computational Linguistics, pp. 29–35.
- Manoilov, A., 2025. *Subject extraposition as a non-canonical syntactic construction in English and its translation equivalents in Bosnian/Croatian/Serbian*. Neobjavljeni magistarski rad. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z., 1990. *Gramatika srpskohrvatskog za strance*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Palić, I., 2024. *Gramatika bosanskoga jezika: Sintaksa, knjiga 1*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik.
- Pranjeković, I., 2001. *Druga hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Quirk, R. et al., 1972. *A grammar of contemporary English*. London: Longman
- Quirk, R. et al., 1985. *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- Radford, A., 2009. *An introduction to English sentence structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Silić, J., Pranjeković, I., 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stevanović, M., 1986. *Savremeni srpskohrvatski jezik II: Sintaksa*. 4. izd. Beograd: Naučna knjiga.
- Varga, M., 2020. “Hedging functions of extraposed *that*-clauses in English and declarative subject *da*-clauses in Croatian academic writing”. *ExELL (Explorations in English Language and Linguistics)*, 8 (2), pp. 83–109.
- Ward, G., Birner, B., 2006. “Information structure and non-canonical syntax”. U: Horn, L. R., Ward, G. ur. *The handbook of pragmatics*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, pp. 153–174.
- Ward, G., Birner, B., Huddleston, R., 2002. “Information-packaging constructions”. U: Huddleston, R., Pullum, G. ur. *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1363–1447.

SUBJECT EXTRAPOSITION IN BOSNIAN

Abstract

Even though subject extraposition has not been mentioned as such in the grammars of South Slavic languages until the publication of Palić's *Grammar of the Bosnian language: Syntax, Volume 1* (2024), that construction has been described in all these grammar books, whereby the most frequently used term for that construction was the *subject sentence*. In this paper, we hypothesize that the empty element *to* in extraposed sentences in Bosnian leads to their ungrammaticality (e.g. **To je jasno da je školovanje skupo*), in accordance with the insights from theoretical linguistics (e.g. PRO-DROP parameter in language and NON-OVERT PRONOUN *pro*), contrastive analysis of English and Bosnian and the author's own linguistic intuition as a native speaker of Bosnian, but in contrast to Palić's claim that such a construction represents a grammatical extraposed structure. In order to confirm this hypothesis, research has been conducted which used acceptability judgment task as a method. The task involved 97 participants, native speakers of Bosnian. The results show a significant association between the condition and acceptability judgment, clearly indicating that the presence of the empty subject *to* has a strong negative effect on the grammaticality of extraposed sentences in Bosnian. Our hypothesis has thus been confirmed that subject extraposition in Bosnian does not require the presence of a dummy subject because Bosnian is a PRO-DROP language and as such allows empty subject positions in the surface structure. Furthermore, despite being a PRO-DROP language, Bosnian requires a subject pronoun *pro* in the deep structure of extraposed sentences, which is termed the NON-OVERT PRONOUN *pro*. It is this NON-OVERT PRONOUN *pro* that blocks the appearance of the dummy *to* in these constructions because the two are in complementary distribution. Although there is some variability among predicates that trigger subject extraposition in our research, the results indicate that the presence of a dummy subject *to* in Bosnian extraposed sentences dramatically reduces perceived grammaticality of these constructions.

Keywords: *subject extraposition, dummy element, anticipatory it, expletive it, pro-it, PRO-DROP parameter, NON-OVERT PRONOUN pro, surface structure, deep structure, information structure, end-weight principle*